

XXXIX. ANYAGI VISZONYOK.

I. Östermelés. *Halászat, vadászat, állattenyésztés, föld-, kert- és szőlőmívelés, erdőgazdaság, bányászat.* **II. Ipar.** *Ötvösök, kovácsok, vargák, csizmadiák, szabók, szűcsök, borbélyok, molnárok, mészárosok, vendéglősök, mézeskalácsosok, kőművesek és ácsok.* **III. Kereskedelem.** *Eminek és cselerek. Sószállítás. Csempészet. Bazárok és vásárok. Mértékek.* **IV. Közlekedés.** *Országutak, hajózás.*

I. Östermelés.

A *halászatot* a török hódítás korában sem hanyagolták el a lakosok. A történetíró Istvánfy is erősen dícséri a Marosnak Eperjes és Csála közt levő szakaszát a halak sokasága miatt¹⁾. A bodrogi barátoknak a basák szabad halászatot s halbehordást engedtek²⁾. Nagyban úzték a halászatot a Körös vidékén is; a péli vámszedés és a Körösön való halászat joga még a XVI. század másik felében is az egri püspököt illette³⁾. Szokatlan nagyságú pisztrángokat fogtak a deszni patakokban. A Körösbe Boros-Sebesnél ömlő Sebes vizéből s más patakokból Wesselényi nádor asztalára egykor háromszáznál is több pisztrángot küldtek a jobbágyok⁴⁾.

Vadászattal rendszeresen nem foglalkoztak, pedig nagyon elszaporodtak a vízimadarak, különösen a vadrucza és a vadliba. Sokra becsülték tolla miatt a darut; 1604. Huszêin gyulai bég Rákóczy lippai kapitányt a kért árpa helyett kétféle szép darutollal ügyekezett megbékéltetni⁵⁾.

Az *állattenyésztés* helyenként némiképp emelkedett, mivel a parlagon heverő földeken csak ebből remélhetett még valami hasznot a gazda. A végeken sok lovas katona szolgálván, természetesen nagy gondot is fordítottak a *lótenyésztésre*; 1635-ben a jenővidéki birtokosoknak egy-egy lovast kellett tartaniok Jenőben⁶⁾. Pompás fajlovakat is növeltek; Bethlen Gábor 1601-ben egy 500 frtos lóért kóti és vizneki részjóságait engedte át a jenei Szentandrassy Györgynek⁷⁾. A törökök tehát szívesen hajtották el a magyarok lovait; így pl. 1590. a déznaiakét⁸⁾, míg 1657. és 1658.

¹⁾ *Istvánffy-Vidovich*, 342. — ²⁾ *Fábián*, I. 117. — ³⁾ *Századok*, 1883., 587. —

⁴⁾ *Grossinger*, *Hist. Phys. Regni Hung.* III. 118. — ⁵⁾ *Tört. Tár*, 1879., 395—6. —

⁶⁾ 1635. május, V. t.-cz. — ⁷⁾ *NRA.* 816., 2. — ⁸⁾ *Pesty*, Szörény, I. 67.

tavaszaán a jeneiektől raboltak lovakat¹⁾. Viszont azonban sok diplomatiái tárgyalást okoztak a jeneiek is, kik 1657. az aradi törökök ménését kerítették hatalmukba²⁾. A sok áradás és a kolumbácsi legyek miatt sokat szenvedtek a lovak. 1638. nyarán pl. a Jenő és Várad táján lévő mezei hadak lovai — Melith Péter szerint — igen bágyadtak voltak »a sok légybogár és fű nem léte miatt«³⁾.

A *baromtenyésztők* szintén örökös zaklatásoknak voltak kitéve. 1574. a lippai bég egy faluból 40 barmot hajttatott el, miért különben a szultán haragját is magára vonta⁴⁾; viszont Halmágy vidékén 1604-ben a hajdúk 25,000 frt ára szarvasmarhát szedtek el, hogy Magyarországon eladják⁵⁾, 1667-ben pedig a nadabiak marháit hajtották el⁶⁾.

A *juhtenyésztést* maguk a törökök is előmozdították, mert kedves húseledelök volt a juh. Különösen a szerbek foglalkoztak vele. 1581-ben a főnlaki náhie 20 községében összesen 27,127 juh után szedtek adót a törökök⁷⁾ s 1587-ben a pankotai esperesség területén még mindig 2390 dézmarbáránya volt az egri püspöknek⁸⁾.

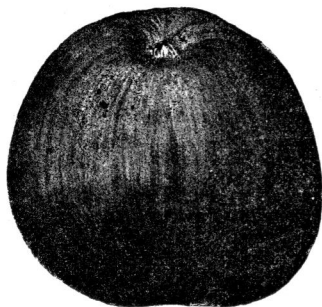
A *sertésenyésztés* külön fajt fejlesztett. A Vadász környékén lakó magyarok ugyanis, épp úgy, mint a biharmegyei szalontaiak, mikor néha heteken át a makkos erdőkben bujdokoltak a törökök elől, vad malaczkokat fogdostak össze s ezeket csürhékbe hajtva, megszelidítették és fölnevelték. Ezekről származtak a kevés zsírú, de igen jó húsú vörös disznók, melyeket közönségesen szalontai fajnak neveznek s mely Vadász vidékén most már jóformán kiveszett⁹⁾.

Földmívelést rendszeresen nem űzhetett többé a magyar ember. Ha szántani, vetni, aratni, gyűjteni, nyomtatni, hordani volt kinn a határban, sohasem hagyhatta otthon kardját, fokosát, baltáját, mert sohasem tudhatta, mikor üt reá a török. 1583-ban pl. a temesváriak fölégették a desznieknek tizenegy asztagba rakott búzáját és szénakazlait¹⁰⁾; viszont 1657-ben a temesvári basa panaszkodott, hogy péli jobbágyaitól ezer mérő gabonát vittek el a jeneiek és a szalontaiak¹¹⁾. Az uradalmi élet majdnem mindenütt megszűnt; a gazdaságokat nem-igen lehetett ellátni beruházásokkal, mivel a török még a magyar területen levő egy-egy csűr emelése miatt is nagy lármát csapott, ráfogván, hogy ellene épít valami erősséget a magyar földesúr. Egy ilyen Deszniben emelt csűr miatt özv. Bebeknél az európai diplomatia előtt is meghurczolták a portán¹²⁾. Ily körülmények közt tehát senkinek sem lehetett kedve a befektetésekhez és

¹⁾ *Szilágyi*, A két Rákóczy, 544. — ²⁾ *Szilágyi*, Erdély s az é.-k. háború, II. 389., 410., 506. — ³⁾ *Erdélyi Orsz. Eml.* 203. — ⁴⁾ *Szalay*, Erdély s a porta, 131. — ⁵⁾ *Dudás*, Szabad hajdúk, 47. — ⁶⁾ *Szásadok*, 1872., 701. — ⁷⁾ Részletes jegyzék *Kammerernél*, Defterek, I. 336. — ⁸⁾ *Balásy* az Egri Egyházm. Közlönyben, 1875., 15—19. — ⁹⁾ Nép-hagyomány. — ¹⁰⁾ *Orsz. It. Acta publ. Trans.* 1583—94. — ¹¹⁾ *Törökm. Tört. Eml.* V. 440. — ¹²⁾ *Szalay*, Erdély, 270.

mindenki valóságos rablógazdaságot folytatott. 1607-ben ugyan Ivánházán Székely István földén állítólag búzát, bort, zabot, kölest, árpát, kendert, lent is termeltek¹⁾, de talán inkább csak a papíron, mint a valóságban. Nem valószínű például, hogy az az 500 mázsa kender, melyet Báthory István fejedelem saját pénzén vásárolt a lippai törökök számára²⁾, Arad-Zarándmegyéből került volna ki. A búzát különben, minőségéhez képest, osztályozták is; így Zarándmegye törvényszéke 1609. jan. 28. elrendelte, hogy Király György 25 (köből?) *nyolczas* búzát adjon Kis Juditnak³⁾.

Kertészetet a kath. papság kiszorulása után nagyobb arányokban nem üztek; rendszeren éppen csak annyi területet fogtak föl kertnek, a mennyiből konyhák szükségleteit fedezhették. Kertes, mint helynév, 1553-ban fordul elő először. Voltak kertjeik a borosjenei vitézeknek is, kik eleget panaszkodtak, hogy mikor 1636. októberében Rákóczy katonáit a Körös a vár alól kiöntötte, azok az ő gyümölcsös, fás és veteményes

Sikulai alma, $\frac{1}{2}$ nagys.

kertjei közé mentek tanyázni s mivel miattuk a lakosok az erdőre nem járhattak, saját kertjeik gyümölcsfáit kényszerültek fölégetni⁴⁾. — 1652-ben Moga Gábor halmágyi kőházához kert tartozott⁵⁾ s külön *szilvaskertje* is volt⁶⁾. Ravnának ősi diófái — néphagyomány szerint — ezekből az időkből valók. Maga a török is pártolta a gyümölcsfa-ültetést⁷⁾ s bennlakásának legkedvesebb emléke a *sikulai alma* meghonosítása. A sikulai alma, mely vadvizes talajban is jól tenyészik, »Magyarország pomonájának büszkesége«⁸⁾.

Hagyomány szerint a borosjenei basának a vár mostani főbejáratával szemben a plébániai lakás helyén levő gyümölcsös kertjéből mindössze két almafa maradt meg, melynek gyümölcsét a parasztok nem ették, mert későn ért; némelyek azonban, kik szénaboglyában tartogatták, tél végén már jóízűnek találták. 1800 táján mutatóba bevitték egyet Sikulára Atzél Istvánhoz, ki pinczéből húsvét táján felhozat-

¹⁾ *IV. LR.* 120b. — ²⁾ *Szalay*, Erdély, 52. — ³⁾ *Tört. Adattár*, II. 206—7. — ⁴⁾ *Szalárdy*, 129. — ⁵⁾ *NRA.* 106., 68. — ⁶⁾ *NRA.* 938., 40. — ⁷⁾ A Soborsin közelében egy almafa tövében 1852-ben »talált« levél, mely szerint Oglár sikulai (!) bég 1675-ben megkegyelmezett azoknak a ker. raboknak, kik fejenként legalább 30 fát ültettek el, először a *Gazdasági Lapokban* (1857., 34. sz. 449—450. l., R. I. L. közlésében) jelent meg s onnan még újabb időben is több más lap (pl. Gyümölcsészeti és Konyhakertészeti Füzetek, 1888. I. füzet és Budapesti Hirlap 1888., 33. sz.) átvette, sőt *Acsády* is (Magyarország Budavár visszafoglalása korában, 270. l.) hitelesnek tartotta. Voltaképp azonban (mint ezt az *Arad és Vidéke* 1883. évi karácsonyi számában kimutattam) a Soborsinba éppen 1857-ben letelepedett jeles pomológusnak, *Öry* Ferencznek tréfája az egész. — ⁸⁾ *Bereczky* Máté, Gyümölcsészeti vázlatok, 365—6. *Entz*, Kertészeti Füzetek, V. 36. *Oberdick*, *Handbuch der Obstk.* IV. 541. *Belke*, *Illustr. Monatshefte*, 1872., 309. *Török* Géza a Bihari Gazdában, 1881., 13. l.

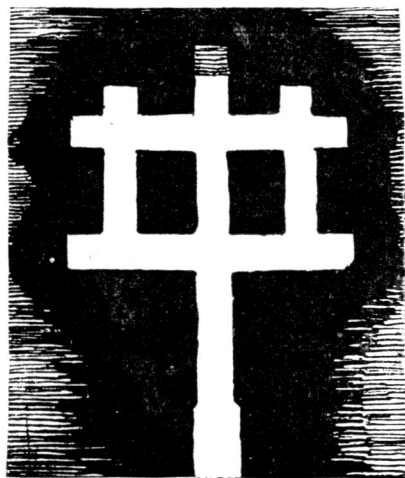
ván, azt rendkívül megkedvelte, Pesten, Bécsben bemutatta és sikulai jobbágyait rábírta, hogy saját kertjeikben is mentül többet ültessenek. Az eredetileg borosjenei alma így vette nevét Sikuláról¹⁾. — Viszont a most *dézna*i alma nevet viselő muskatályfaj a déznai vár egykori kertjéből terjedett el²⁾. Üvegházak az egész vármegyében nem voltak s I. György fejedelem 1636. okt. 24. maga írja, Boros-Jenőn mennyire csodálták az urak azt a *gránátalmát*, melyet felesége Váradról küldött³⁾. A díszbokrok közül legáltalánosabb volt az illatos, lilaszín virágú *orgonafa* (*Syringa vulgaris* L.), mely Világos vára körül 9 s Dézna vára mellett a déli oldalon levő Palota nevű egykori kertben több nagy csoportban terem⁴⁾.

A *szőlőművelés* a török hódítás területén általában hanyatlott, de éppen nem maradt abban. Zarándvármegye bortermését még 1562-ben is mintegy 20,000 akóra tehetni⁵⁾ s 1568-ban a török kezében levő Lippa előhegyein levő szölleje után is kapott némi pénzt Soklyósy István deák⁶⁾. Csakugyan, még a hódítás idején is sok bort szűrtek a lippai polgárok; 1596-ban városuk ostromakor kieregették fínom boraik egy részét, hogy az üres hordókat a vár védelménél használhassák. A mint keresztény kézbe kerültek vissza az egyes bortermő vidékek, azonnal szaporodnak rájuk vonatkozó adataink. 1604. tavaszán még zúgolódott a borosjenei őrség, hogy nem juthat borhoz⁷⁾ s pár év múlva ott is, Lippán is újra virágozott a szőlőművelés. Lippának 1607. jún. 30. János Zsigmond példájára már elengedte Rákóczy Zsigmond fejedelem a hegyvám fizetését⁸⁾, júl. 26. pedig Petneháznak a Makrahegyén levő két szöllejét vette ki a tized, kilenczed és a hegyvám alól⁹⁾. A törököknek Lippára újból való betelepődése azonban másodszor is megakadályozta ott a gazdaság ez ágának egészséges továbbfejlődését s általán csak a Makra éjszaki oldalán lehetett ezentúl művelni a szőlőt. Az egész XVII. században ezentúl csak a *borosmegyeri*, *pankotai* és *borosjenei* szőlőhegyeket használták.

1) *Boros-Megyeren* 1607-ben Mátyás István, Szeg István s Nádudvary János; míg 1608. Veres János és Ferencz, Kis György, Szőrös László — s 1652. az Agyagosban Szabó András és István, Csókássy Mihály árvája és Szőcs Pál, Csúton pedig Szőcs Pál, Nagy Péter, Kis István, Veres Dániel, Mézes Gergely, István és János szőlősgazdák nevei ösmeretesek¹⁰⁾. — 2) *Pankota* falu előhegyein 1607-ben Nádudvary Jánosnak, Göröngyösy Andrásnak és Kerek Mihálynak voltak szőlőskertjeik¹¹⁾. — 3) *Boros-Jenő*

¹⁾ Néhai *Bodányi* László szíves közlése. V. ö. *P. Nagy*, Arad (kézirat), V. 115. *Parcs* (Arad, 18.) azon adatát, hogy Sikulán P. Nagy kezdte volna termesztetni ez almafajt, éppen P. Nagy említett kézírata czáfolja meg. — ²⁾ *Parcs*, 13. — ³⁾ *Szilágyi*, A két Rákóczy, 27—8. — ⁴⁾ *Simonkai*, Arad természetr. leírása. I. kötet, II. rész, 202. — ⁵⁾ Ekkor 1987 akó volt az egi püspök zarándi bortize. — ⁶⁾ *NRA.* 810., 37. — ⁷⁾ *Gál* László gyűjteménye (Pestilentias levelek, XVII., 18.) az erdélyi muzeumban. — ⁸⁾ *IV. LR.* 98b. — ⁹⁾ *U.-o.*, 109b—110a. — ¹⁰⁾ *IV. LR.* 128b. VI. 124. és XXVI. 182—4. — ¹¹⁾ *IV. LR.* 128b.

határát mívelték leggondosabban s a fejedelmek e végből elég bőven osztogatták a mentességeket. Az országgyűlés már 1617. májusában felszabadította a jenei vitézeket minden bortized fizetése alól¹⁾. A *Kövespatak*, *Boganczoshegy*, *Szőlő*, *Baglyos*, *Banyácz*, *Orgonás*, *Prépostszőlő*, *Somkerék* és *Világlátó* voltak a promontorium legnevezetesebb pontjai s 1626—1651 közt Bogdán László, Boros Péter, Csályay Katalin, Czírják Gáspár, Ember János, Gáborjáni János, Gáspár János, Jeney András és János, Kandó István, Lupa János, Maróthy György és Mátyás, Mészáros István, Mikola György, Nagy Pál, Oláh Mladin, Paisgyártó Mihály, Petneházy István és neje, Rácz Mihály, Rokszi György, Simon András, Szabó Ábrahám és György, Szentandrassy György, Tóth Jakab, Pál, Anna és Erzsébet, Vancsa Gergely, Vér Ferencz és Gáspár és Zöldy István a

A Rákóczy-pincze alaprajza.

György, — 1808-ban Atzél István tisztította ki s tette ismét használhatóvá⁵⁾. Kár, hogy I. Rákóczy György aradmegyei szőlőgazdaságáról adataink egyáltalán nincsenek.

Erdőgazdaságról szó sem lehetett. »Erdőlhetett«, azaz épület- és tűzifát meglehetősen szabadosan vágathatott a lakosság akárhol. A várak palánkozása, karózása sok fapuszítással járhatott; a borosjenei nagy szigetet 1650. táján teljesen kopárrá tették, bokrait, füzeseit kiirtották, hogy 150 lovas ráczot s más jövevényt telepíthessenek oda. A XVII. század végén egy szemtanú fátlan pusztaságnak írja le a Jenő és Gyula közt

birtokosai²⁾. Számos szölleje volt azonkívül a fejedelemnek is, kik közül I. György a Kövespatakon, vagyis a tulajdonképeni Makra-hegyen maga is újra beültetett egyes elpusztult területeket³⁾. Apatelkén most is Rákóczy-szöllejének neveznek egy 17 holdas szőlőt⁴⁾; róla neveznek ott három forrást s egy kénes kútat magán a Makrán s *Rákóczy pinczéjének* híjják a Makra trachitjába vágott hatalmas üreget, melynek legnagyobb hossza mintegy 60 s magassága 4—5 méter. A 7—8000 hektoliter bor befogadására alkalmas pinczét, melynek kőanyagát alkalmasint a borosjenei vár építésénél használtatta föl a két Rákó-

¹⁾ *Erdélyi Orsz. Eml.* VII. 434. — ²⁾ *LR.* X. 1276., XII. 12a., XX. 206b., XXI. 25ab. és 173b., XXIV. 49b., XXV. 512—3. *NRA.* 816. 10., 832. 37., 940. 20. — ³⁾ *XXI. LR.* 25ab. — ⁴⁾ Jelenleg gr. Szapáry Gabrielláé. — ⁵⁾ Alaprajzát *Mesey* Béla apatelki földbirtokos úr vázolata után közlöm. Most, mint bornagykereskedő, ő használja e pinczét.

levő síkságot; csak a két Körös közt volt hatalmas tölgyerdőség, melyben árvizek idején járni, tájékozódni is alig lehetett¹⁾.

Bányászattal ezekben az időkben jóformán senkisésem foglalkozott. Inkább csak a stilus curialis megszokott kifejezésének látszik, hogy 1597-ben Báthory Zsigmond fejedelem Kornis Gáspárnak a deszni uradalmat »a benne találtató vasbányákkal s hőforrásokkal együtt« ajándékozta²⁾. Nincs különösebb jelentősége annak az adatnak sem, hogy Váradi Buza János 1606-ban egyúttal a belényesi vas- és rézbányák felügyelője volt³⁾; legfeljebb arra enged következtetni, hogy, mint ilyen, a mai Arad sebesi járásában esetleg művelt bányákra is ő ügyelt. A régieket művelték, helyesebben kotorták talán, újakat azonban nem nyitottak⁴⁾.

II. I p a r.

Az ipar Lippán kívűl, mely e korban mindössze csak húsz évig volt a magyarok kezében, tulajdonkép csupán Boros-Jenőn virágzott, de maga a török sem hanyagolta el teljesen; 1590—1-ben például a lippai ulúfedzsik második csapatában 3 kézművest is említenek⁵⁾. A fejedelmek tőlük telhetőleg pártolták az ipart. 1643. június 20. I. György fejedelem megengedte a »műves embereknek«, hogy Boros-Jenőn letelepedve, tetszés szerént adják magukat a kapitány vagy az alispán hatósága alá⁶⁾. A mesterek tekintélye nagy lehetett, mivel sok volt köztük a nemesember. A jenei ötvösök, borbélyok, vargák, csizmadiák, szücsök és szabók külön czéheket alkottak. Czéhleveleiket nem mindig egyenesen a fejedelemtől kapták, mert pl. a vargák 1625. febr. 12. Petneházy kapitánytól nyerték a magukét s azt csak 13 esztendő múlva erősítette meg a fejedelem⁷⁾. 1655. febr. 20. azonban a kolozsvári országgyűlés, az ötvösökét s a borbélyokét kivéve, Jenőben megszüntette az összes czéheket. Ezeket — mondták a rendek — »károsnak inkább, mintsem hasznosnak látjuk lenni, holott a haza közönséges szolgálatára ha mely jövevény legények vagy a fizetett nép közé, vagy a nemesség közé odaakarnának telepedni, a czéheknek nagy sarczoltatásuk miatt be nem állhatnak; illendőnek ítéltük azért lenni a Nagyságod kegyelmes engedelmeből, hogy az ötvös- és borbély-czéheken kívül a több czéhek Jenőben, az ott való helynek állapota úgy kívánván, tolláltassanak»⁸⁾.

¹⁾ *Almády* naplója. *Thököly*, I. 749. *Szalárdy*, 128. — ²⁾ *Fábián*, I. 226. — ³⁾ *III. L.R.* 17ab. — ⁴⁾ Az 1663-ban megjelent württembergi krónikának azt az adatát, hogy Radnán ezüst- és rézbányák voltak, a besztercze-naszódi Radna helyett hibásan alkalmazza *Fábián* (I. 146—7.) az aradmegyeire. — ⁵⁾ *Kammerer*, *Defterek*, I. 380. — ⁶⁾ Ez a rendelkezés már nincs meg az 1648: XXVII. t.-cz.-ben. — ⁷⁾ *XXII. L.R.* 83b—87a. — ⁸⁾ 1655: X. t.-cz. *Erdélyi Orsz. Eml.* XI. 194—5.

Ötvösök a szabadságát rövid időre visszanyerő Lippán is működtek. Báthory Gábor fejedelem 1608. május 9. »Lippán lakó Eöttves Andrásnak vita ipsius durante megengedte¹⁾, hogy szabadon, minden időben, igaz és jó *dukkát verjen*, conditionibus tamen sub praeinsertis: hogy az ezüstnek próbája 3 latos legyen, a pondusa pedig a lengyelországi jó dutkához legyen rendelve; ha pedig e latnak alatta verne, büntettség a decisiumnak continentíája szerint, mint a ki nem igaz monétát csinál. A mennyi gira ezüstöt vagy pénzet viszen, vagy valaki fölveretni adná neki, arra igazán számot tartson és fide mediante minden egy gira dutka-nyomó ezüsből mi számunkra köteles legyen egy-egy forintot adni, kiről igazán számot adjon.« »Mivel azonban — hangzik a szebeni országgyűlés határozata 1618-ból²⁾ — Lippán és Karánsebesben rossz dutkát verenek, tetszett országúl, hogy a két helyen, Lippán és Karánsebesben és egyéb helyeken is veretett hamis dutkákat abrogálnók, melyet abrogálunk is, hogy a rossz pénz tisztúljon ki ez országból. Azonkívül mindenféle jó dutkát, a szebeni és fejevári kohón verettekkel együtt javallunk és helybenhagyunk, de úgy, hogy ezután a dutka az országban mindenütt 9 pénzben járjon.« Lippa átadása után az ötvösök valószínűleg Boros-Jenőre költöztek át. Az az aranyláncz és aranyos összejáró kupa azonban, melyet ott Kis Judit részére kellett átengednie Király Györgynek³⁾, még aligha készült a megyében. 1652-ben II. György fejedelem megerősítette a borosjenei aranyművesek régi szabadalmait⁴⁾. Simádon 1606-ban egy Kállay-család élt, mely azelőtt — kétségkívül akkor, mikor mesterségét a még el nem pusztult városban folytathatta — Ötvösnek nevezte magát⁵⁾. A törököknek olyan mesterekre mindenesetre volt szükségök, kik legalább megigazítani tudják pompás művű fegyvereiket és ékszereiket. Ösmeretes, Pankota és Jenő bégje 1574-ben milyen utánajárással kereste két aranyos és két ezüstös szablyáját, valamint ezüst botját⁶⁾. Mindenesetre sajnós, hogy a lippai, simándi és jenei ötvösök készítményeivel muzeumainkban nem találkozhatunk.

A *kovács-, fegyverkovács- és lakatos-mesterség* nem hiányozhatott a főbb végvárakban. Jenőben (1638.) nemcsak a szegény szombatosok számára kovácsoltak rablánczokat⁷⁾; Erdőhegyen ebből a korból golyómintákat és vasgolyókat találtak⁸⁾; Jenőben 1640-ben Bornemisza Pál és Vér György hiában sürgették a jenei harminczadost, hogy az odaérkezett puskákat átadja a lakatosnak⁹⁾.

A *vargák* Jenőben Petneházy kapitánytól 1625. febr. 12.-én kapták czéhlevelöket. Ezt Nagy István czéhmester, Szegedi Pál, Varga Péter és

¹⁾ V. LR. 20ab. — ²⁾ 1618. ápr. 12—25.: III. t-cz. Erd. Orsz. Eml. VII. 477. —

³⁾ Tört. Adattár, II. 206—7. — ⁴⁾ XXV. LR. 670. — ⁵⁾ Békésm. tört. évk. X. 56. —

⁶⁾ Szalay, Erdély, 144—6. — ⁷⁾ Szalárdy, 134. — ⁸⁾ Az aradi lyceum muzeumában. —

⁹⁾ Kemény, Erdély Tört. (kézirat), VII. 71—4.

Lukács, Szántó András, Árky Miklós, Fekete István, Hegedűs Miklós és Bakos János nemes vargák kérelmére 1638. február 7. I. György is megerősítette, Zarándvármegye már ápr. 13. meghirdette, Pereki Pál és Szegedy Pál folyamodására pedig II. György 1649. május 8. újból kiadta¹⁾.

A *csizmadiák* nevében nemes Szalay István és Boros István jelentek meg I. György előtt. Előadták, hogy ők B.-Jenőben megtelepedvén és megházasodván, kezök munkájával tisztességes keresetre tettek szert s kérték, hogy, az ott lakó más kézművesek példájára, ők is czéhet alkothassanak, mit 1646. nov. 18. meg is engedett a fejedelem²⁾.

A *szabók* már régebben szövetkeztek. Boros-Jenőből Simándi Szabó Péter, Tályai Szabó Pál és Borosmegyeri Szabó István a jenei szabók nevében 1638-ban a váradi szabó-czéhnek Mátyás királytól 1489. jún. 11. kiadott levelét kérték el mintaképen s azonnal fölkeresték I. György fejedelmet, ki, viszonyaikhoz alkalmazva, magyarul át is írta s megerősítette azon szabályokat, melyeknek hét pontja egyaránt vonatkozott a férfiruha- és szűrszabókra, vagyis »szűrművesek«-re³⁾. A várban szolgáló nagyobb urak különben azelőtt is tartottak külön szabókat; Bethlen Gábor fejedelem 1620. nov. 10.-én nemességre is emelte Petneházy István kapitány szabóját, Borosjenei Szabó Miklóst⁴⁾.

Szűcsök szintén nagyobb számmal voltak Jenőben. 1656-ban az országgyűléshez panasszal fordultak, hogy nagyon károsodnak, mivel nem árulhatnak sem Váradon, sem Debreczenben; mire a rendek megengedték, hogy minden szabad sokadalomban árulhassák műveiket⁵⁾.

Borbély nélkül nem lehettek el a végvárak katonái. Az egyik borbélynak 1607-ben háza is volt Lippán az Ábrahám-deák-útczája és a Solymos-útcza sarkán⁶⁾. 1655-ben Jenőn az országgyűlés az összes czéhek közül csak az ötvösökét s a borbélyokét kímélte meg.

Molnárok főkép a nagyobb vizeken állították fel malmaikat. 1607-ben Radnán a fejedelemnek több hajómalma volt, melyek közül egyet újból a lippai vladikának adott⁷⁾. Egyházi czélokra Dengelegi Mihály lippai kapitány is átengedett Radnán egy hajómalmot, melyet utóbb 1614-ben Balogh István kapott⁸⁾. A török időkben nincs adat a marosi malmokról, de kétségkívül folyton működtek, mert az 1699. jan. 26.-án kötött karloviczi béke meghagyja, hogy malomhajókat csak ott helyezzenek el, hol a »császári hajózást« egyáltalán nem gátolják; sőt hogy a Maros vizének felfogása miatt a császári hajók menete rövideget ne szenvedjen, semmikép sem engedték meg, hogy akár a malmok, akár egyéb miatt a Marosból

1) XXII. LR. 83b—87a. — 2) A magyarul írt czéhlevél: XXII. LR. 70a—74b. Ezt 1651. febr. 25. II. György is megerősítette. — 3) XIX. LR. 128b—130b. s utána 3 üres lap, mert nincs teljesen leírva s datuma is hiányzik. — 4) X. LR. 206b. — 5) 1656. márcz. 11.: XX. t.-cz. Erdélyi Orsz. Eml. XI. 237. — 6) IV. LR. 43b. — 7) IV. LR. 197a. — 8) VII. LR. 92—3.

máshová származtassák a vizeket¹⁾. A Fejér-Körös völgyében Jenő és Sikula közt a telki (apatelki) malom volt a leghíresebb, de tulajdonkép ez is csak az Ujlaky- és Bornemisza-család számára örölt. 1641-ben azonban már annyira hanyatlott, hogy sem molnárt, sem mestert nem tarthattak benne s 3 esztendő óta a 3 tallér évi adót sem fizethették meg a gyulai szpáhinak. Új *szelepet* kellett volna rá építeni, hogy ki ne hányja a víz; a malomházat és a gátot már megcsináltatták s új követ is vettek hozzá²⁾. Ujlaky László olyan jó karba hozta ezt a malmot, hogy 1651. febr. 17. már ezer magyar forinton válthatta magához a fejedelemtől³⁾, ki ugyanott egy másik malmot (1651. febr. 23.) Csókássy Márton leányainak ajándékozott⁴⁾. Nagy-Halmágyon levő malmát a Moga-család 1652-ben Bottha Györgynek, 1658. pedig Rác Jánosnak zálogosította el⁵⁾.

Mészárszék, vendéglő és korcsma tartására jogot nyertek a Jenőben 1652. letelepített új lakosok is »a Jenő várában szokásos mód és rend szerént«⁶⁾. A bormérésre nézve alkalmasint Rákóczy Zsigmondnak a lippaiak számára 1607-ben kibocsátott rendelete adott irányt. Ehhez képest szent Mihálytól virágvasárnapig két hónapon a város, négy hónapon át pedig minden egyes polgár szabadon kimérethette a maga borát és csak az esztendő második felében képezett fejedelmi jogot a bormérés⁷⁾.

Mézeskalácsosok a XVI. század második felében nagy számmal lehetek különösen Simándon, hol csínos mintázatú bábsütőket találtak ezekből az időkbelől⁸⁾.

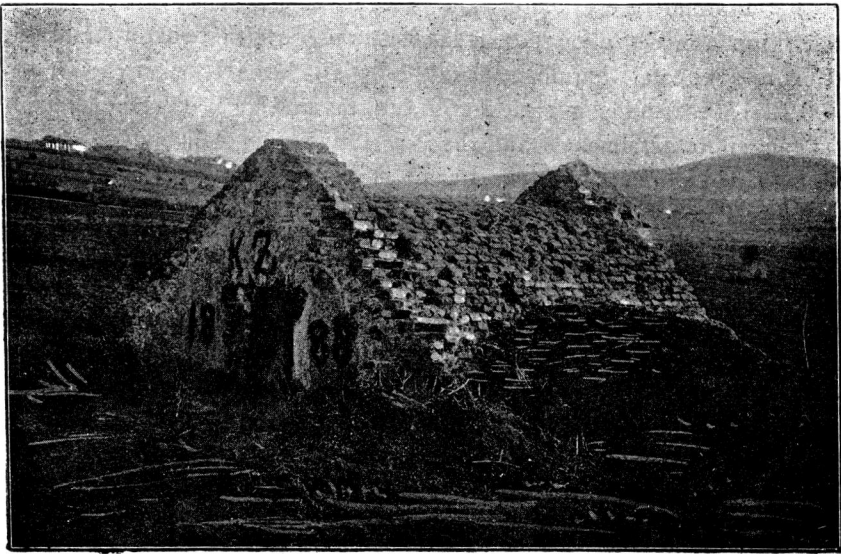
A kőműves- és ácspár ekkortájt meglehetősen más irányt vett, mint a középkorban. Díszes templomok emelésére nem nyílt alkalom; még a kovaszinczi templom kijavítására is Konstantinápolyból kellett engedélyt kérni s az egyetlen kath. templomot, melyet a hódoltság területén építettek, a radnait is csak fából rótták össze, sőt a törökök is jobbadán csak így készítették mecseteiket, csupán a minareteket rakván kövekből. Mint várépítők különösen Szelestey János aradi és Haller Gábor jenei kapitányok tűntek ki; kőfaragásokat azonban csupán ez utóbbi alkalmazott. Az emlékszerű építkezés tehát egészen véve megszűnt, a régiek pedig jobbadán romba dőltek. A kőházak közül jóformán csak kettő maradt reánk, az is agyonrenoválva; t. i. a lippai basaház⁹⁾ és ugyanott a bazár¹⁰⁾. A törökök házai, beosztásukkal és az utczára ablakok nélkül meredő falaikkal

¹⁾ Lippai oláh hagyomány szerint egy lippai basa fogságra vetette Morár Gavrilla molnárt, mivel két fia, törököt játszva, fejr turbánt kötött fel; malmát elvette, feleségét pedig rabnői közé osztotta be. Ez a javasasszony követte volna el azután a basán azt a halálos végű gyógyítást, melyről a II. kötet 248. lapjának 4. jegyzetében emlékeztem. —

²⁾ *Szentkláray*, Száz év Délmagyarorsz. történetéből. I. 89. — ³⁾ *Kemény* József kéziratai az erdélyi muzeumban. VIII. 103—6. — ⁴⁾ *XXV. LR.* 364—5. — ⁵⁾ *U.-o.* 359—360. —

⁶⁾ *Fábián*, I. 223. — ⁷⁾ *IV. LR.* 98b. és Lippa levéltárában egy 1797. máj. 6.-i másolatban. — ⁸⁾ Egy kis gyűjtemény az aradi lyceum régiség-tárában. — ⁹⁾ Képe a 90. lapon. — ¹⁰⁾ Képe a 262. lapon.

természetesen nem feleltek meg a magyarok ízlésének. Boros-Jenő visszafoglalása (1595.) után azért Almásy István lovashadnagy egészen új házat építtetett Selmer aga és Dormicz szpáhi házaiból¹⁾. A törökök építkezései közül némi fontosságot érdemelnek a *fürdők*. A Muszka és Pankota közt levő forrás vize fölé, melyről azt beszélnek, hogy egyheti használat után megszünteti a hideglelést, hibás néphagyomány szerint a törökök építették a maig is meglevő házacska²⁾. Pankotát a török különösen azon hőforrás miatt kedvelte, mely a Kopasz-hegy éjszaknyugati részén bugyogott fel. Mikor azután föl kellett adniok a várat, bosszúból betemették és sokáig fölismerhetetlenné tették a Szodomtó forrását. A néphagyomány szerint azonban úgy történt a dolog, hogy egy alkalommal nagyon is sok török menvén

Török-forrás Muszka és Pankota közt.

a fürdőbe, annak feneke a nagy súly alatt beszakadt s azóta mindenestül eltűnt. Némelyek úgy tudják, hogy a beleöntött másfélmázsa kéneső sülyesztette volna el³⁾. Monyásza hőforrását, melyet először 1597-ben említenek, szintén használták a törökök. Lippán ma is basakútjának nevezik azt az újabban kockakövekkel kirakott kútfőt, melyből az ú. n. Török-forrás fakad. A pankotai Kopasz-hegy tetején s a déznai várban levő kőkútát szintén a törökök kezemunkájának mondják, és a jenői várban is soká mutogatták azt a kővel szépen kirakott gödröt, melyet hagyomány szerint puskapor-tartónak használt a török; csakhogy — teszük hozzá — a gödör

¹⁾ V. L.R. 127ab. — ²⁾ Rajza *Krausz* világosi igazgató fényképe után mellékelve.

— ³⁾ *Márki*, Az Arad-Hegyalja éjszaknyugati részén. (Kárpátgyes. Évk. XII., 19.) *Fókai*, Magyarhon szépségei (2. kiadás), 46. l.

víz alá került s azontúl gyémántos kígyók uszkáltak benne¹). **Allios** — a hajdani Ellősfalva — Milikócz nevű határrészében szintén van egy szép faragott kövekkel kirakott fontana Turkului.

III. Kereskedelem.

A kereskedelem fölvirágzását főképen a közbátorság teljes hiánya gátolta. Mivel azonban a török helyőrségek minden tekintetben behozatalra szorultak, a mennyire lehetett, biztosítani is törekedtek a hozzájuk járó kereskedőket. — Feltűnést és megbotránkozást keltett azért 1646-ban, hogy két szatmári kereskedőt, kik Szegeden és Temesvárt bántatlanul jártak, Lippán a bég elfogatott, levágatott s a Marosba dobattott s ha megfizették is a követelt harminczadokat, lefoglalta árúczikkeiket, sőt a velök levő 12—15 esztendőös gyermeket is letartóztatta²). A kereskedelem szabadságán ejtett sérelmeket különben a törökök is felhányták. 1574-ben *Mehmet Cselebi* lippai emin (tiszttartó) maga emelt panaszt Dsáfer temesvári basánál, hogy míg azelőtt Lippán át szabadon járhattak a kereskedők Erdélybe, hogy a sóaknában sőt vegyenek s onnan hajókon vagy szekereken szintén szabadon hozhatták azt le és el is adhatták főképen az eminek számára, kik ez úton nagy hasznot biztosíthattak a török kincstárnak, — most Báthory István jóformán megszüntette ezt a szokást, mert emberei oly drágán adják a sót, hogy a kereskedő embernek nem érdemes vásárolnia s a Maroson való hajózás megakadt, a kincstárnak pedig hat lóteherrel kevesebb jövedelme van s a lippai vámrév idestova pusztán marad. Dsáfer basa Heder csasz útján kérte a fejedelmet, állítsa helyre a sókereskedés régi módját, különben jelentést kell tennie a szultánnak. A fejedelem azzal mentegetőzött, hogy a sóval éppen egyes temesvári kereskedők űztek monopoliumot, a mennyiben nem engedték, hogy az erdélyi és lippai kereskedők Lippánál tovább vigyék a sót. 1576-ban tehát Murád szultán meghagyta a temesvári basának és defterdárnak, hogy »a só dolgába senki bele ne álljon és meg ne háborítsa, hanem, mint ezelőtt volt, szabadon árúlják³). 1578. elején a nagyvezír s a temesvári basa ajánló-leveleivel ellátva Memhed aga lippai emin csakugyan bemehetett Erdélybe, hogy készpénzen sőt vásároljon. A XVII. század elején egy-egy hajó már egyremásra 15,000 font sőt szállított Lippa felé, hol a vásáron roppant árat fizettek a sóért⁴).

A magyar világ beálltával a *czellerek* ragadták magukhoz a sóval való kereskedést. 1608. ápr. 16.-án Báthory Gábor Gyulafejeváry Jakab deákkal, s Kolozsvári Bodonyi Mihálylyal a tordai kamarai sóvágás, a

¹) *Fábián*, I. 81. szintén említi a jenei török kútat. — ²) *Törökm. Tört. Eml. V.* 386—7. — ³) *Szalay*, Erdély, 132—3., 321. és 344—5. — ⁴) *Márki*, Arad Tört. II. 37. —

váradjai rév s a lippai harminczad ügyében szerződven, oltalmat ígért a czellereknek, hogy adósság vagy egyéb miatt se Lippán, se máshol le ne tartóztassák őket, hanem mindenki törvény útján igazítsa el velök a baját. Mikor pedig a végbeli vitézek fizetésére való sót szállítják, senki se vegye el a hajókat a czellerektől, hanem idején értesíteni kell a bérlőket, hogy a kincstári só szállítására elegendő hajót szerezzenek¹⁾. Ilyen fajta czeller lehetett Tövisegyházi *Csarnó* István, ki czímerébe is hatalmas folyó hátán úszó sószállító hajót kapott²⁾. Nemcsak Tordáról, hanem Váradja, Vízakna és Kolozs felől is folyton szállították a hajók a sót, melyet Lippán leraktak, úgy, hogy e város a vizen és szárazon való kereskedés következtében »tömérdek« pénzt forgatott³⁾. Lippával együtt 1616-ban ettől a jövedelemtől is elesett az ország. Erdély sókereskedése azontúl nagy kerülővel inkább Jenő felé vette útját, a mint ezt az 1671: XXX. t.-cz. is meghatározta. 1678-ban kétségkívül ez úton kapták Ménes és Mikelaka reformátusai azt a sót, a mit egyházaik s iskoláik fölségítésére Apafy fejedelem rendelt, s melynek élvezetében 1693-ban Haller János is meghagyta őket. Lippa felé is szállították azonban a sót, de inkább szekereken. Az 1670: XXXVI. t.-cz. meghagyta, hogy a szekeresek a sót Lippára csak egész táblákban vigyék, ne darabokban, mert ezek eladásából nagy kára van a kincstárnak⁴⁾. Világos, hogy akár Lippa, akár Jenő felé vitték Apafy idejében a sót, Erdély kénytelen volt bizonyos egységre lépni a mindakét helyütt uralkodó törökkel, ki azonban a csempészetet, mint az idézett törvény is tanúsítja, éppen nem gátolta. Lippán állandóan tele voltak a tárházak, mint ez kitűnt a vár bevételénél, midőn a keresztények »számtalan« sót ejtettek zsákmányul⁵⁾.

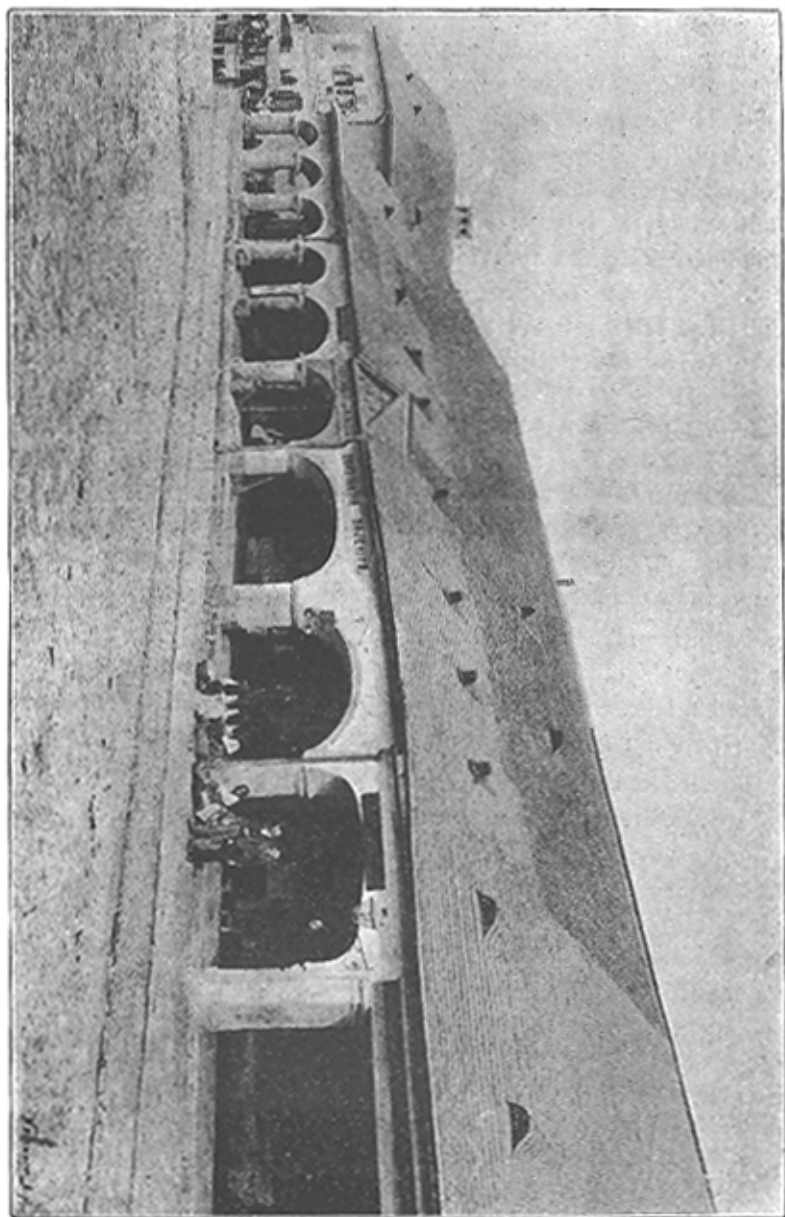
Aradon a kereskedés a rácok és zsidók kezei közt volt s ezek közt a vár visszavételénél (1686.) állítólag milliomosok is akadtak, kiknél ropant arany- és ezüstkészleteket találtak⁶⁾. A görög kereskedőket, úgy látszik, nem szerette a török. A mint (1658.) Jenőt elfoglalta, kikergette onnan a görög és rác kalmárokat, kik azután a váradiakkal együtt Szatmárra vonultak, hol I. Lipót 1667-ben nevezetes kiváltságokkal ajándékozta meg őket⁷⁾. Jenőben különben a magyar világban elég sűrűn jártak váradi, debreczeni és belényesi főkalmárok és kalmárok s a harminczadot nem-egyszer töltötték meg⁸⁾. Várad és Temesvár közt is Jenőn át vezetett az út. 1657. márcz. 23. panaszkodott is Mehmed bég temesvári basa, hogy »a tömösvári olaszok Váradról viasszal a harminczadosokkal megalkuván, Jenőben jöven, javaikat elfoglalták«⁹⁾. A harminczadosoknak

1) *V. L.R.* 7b—8b. és Lippa-város lt. — 2) *VI. L.R.* 119. — 3) *Szalárdy*, 36. —

4) *Erdélyi Orsz. Eml.* XV. 182. — 5) *Cserey*, 185. — 6) *M. Encycl.* III. 658—9. — 7) *Szatmár*, Szatmármegye, I. 179. *Acsády*, Magyarország Budavár visszafoglalása korában, 289.

— 8) *Gáborjáni* jelentése 1640. júl. 13. *Kemény*, Erdély Tört. (kézirat), VII. 71—4. —

9) *Törökm. Tört. Eml.* V. 440.

A hippai torök bazır.

különben elég gondot adott a *csempészet* megakadályozása is. 1640-ben pl. az 1633: VIII. t.-cz. értelmében a jenei harminczados megtagadta a Bornemisza Pálhoz érkezett puskák kiadatását, mivel a küldemény »tagadott marha« s a hadakozó fegyverek kivitele vagy küldése tilos¹⁾; 1672. nov. 26. Ali lippai miriliva is sürgette »Erdélyország hatalmas királyát«, adassa vissza azt a kenesőt, melyet a határon elvettek Izmail janicsártól, ki azt Erdélyben Vég-Eger vára számára vásárolta²⁾.

Allandó *vásárzsarnokok* csak a nagyobb török várakban emelkedtek. Meglehetősen módosított alakban még ma is fennáll Lippán a 11 (eredetileg 9) erős oszlopra támaszkodó *bazár*, melyet harmadfél század óta folytonosan használnak. A vásárok is divatban voltak. A *simándiakról* 1572-ben van szó utoljára, mikor Szent-György napján a tokaji hajdúk fölverték a sokadalmat s árúczikkkel, pénzzel megrakodva távoztak. Maguk a törökök, mint ebből látszik, nem akadályozták a vásárt oly helyeken, melyek — mint Simánd is — megváltották magukat, vagyis maktut fizettek. — A vásárokra a *mühteszik* ügyelt föl s ő szedette a helypénzt s külön vásárvámat. *Boros-Fenő* vásárai a miatt tettek szert hírre, hogy a török ellen való portyázásokon ejtett zsákmányt rendszeren ott kótyavetyélték el; így különösen 1604-ben³⁾. A jenei vásárokat különben a XVII. században rendszeren vízkeresztkor tartották⁴⁾. A jenei szücsök csupán 1656. nyertek engedelmet, hogy ne csak otthon, hanem más vásárokon is árúlhassanak. A *halmágyi* vásárokról 1670-ben szintén van emlékezet⁵⁾. Kétségkívül megtartották a vásárokat a gazdagnak mondott Arad városában is.

Erre mutatna, hogy a mint még 1562-ben is használták a *simándi köblöt*, mely 2 túri fertályt tett⁶⁾, úgy 1622. május 23. maga a kolozsvári országgyűlés rendelte el, hogy »Biharvármegyében és Kraszna-, Közép-Szolnok-, Szarándvármegyékben mind *itczéi, vékát az aradihoz szabjanak.*« Azonban alig hihetjük, hogy mértékegységet egy hódoltságbeli várostól fogadott volna el Erdély; ugyanazon törvény alább már csakugyan *váradi* itczét s vékát említ⁷⁾ s így Arad neve csak tollhibából csúszhatott be. A váradi vékához azonban nem szívesen alkalmazkodtak a zarándmegyeiek, mert nagy kárát látták volna, »ha a vármegyéjökben levő hódoltság közt a véka megkisebbedik«; azért 1655. febr. 20.-án az országgyűlés meg is engedte nekik, hogy az előbb szokásos vékával élhessenek⁸⁾. 1657-ben Mehmed temesvári basa már ezer *mérőre* tette a péli jobbágyok kárát⁹⁾; egy mérőben pedig két véka volt s így ez lehetett az a mérték, melyet az arad-zarándiak visszakivántak s vissza is nyertek.

¹⁾ Kemény, VII. 71—4. — ²⁾ Törökm. Tört. Eml. VII. 153. — ³⁾ Szamosközy, IV. 230. — ⁴⁾ Az 1626. évi lőcsei kalendárium után Felsőmagyarorsz. Múzeum-Egylet Évk. V. 68. — ⁵⁾ Kemény, Erdély Tört. XVI. Törökm. Tört. Eml. VII. 469. — ⁶⁾ L. e. könyvben, I. 430. és *Gazdaságtört. Szemle*, 1894., 108. — ⁷⁾ 1622: XI. t.-cz. Erdélyi Orsz. Eml. VIII. 99. — ⁸⁾ 1655: XI. t.-cz. U.-o., XI. 195. — ⁹⁾ Törökm. Tört. Eml. V. 440.

IV. Közlekedés.

A közlekedés még rosszabb volt, mint a középkorban. A Hegyes-Drócsa északi részén Jenőtől a Makra aljában rendes országút vezetett Világos felé¹⁾ s onnan Aradra, melyet 1607-ben Lippa egyik utcájának neveznek²⁾. Ezeken az alföldi úton azonban nagyon bajos lehetett a közlekedés, mert örökösen akadályozták azt az árvizek. Szalárdy mint szemtanú beszéli³⁾, hogy midőn Jenőből 1636. okt. 26.-án Váradra kellett indúlnia, »noha jenei katonák is volnának kísérői, kik az utakat s járást mindenütt jól tudnák, de hogy a rettenetes árvíz az egész Béli és Jenő közt való erdőkön, mezőkön szélében menne mindenütt, az utak sehol meg nem tetszvé, az erdőt csak szélében venni és nyílásokon előbb-előbb sok ereken, vízmosásokon, hónaljig való vízben ülvén lovaik hátán, sok helyeken csak a fák alatt is úsztatván, a hol uszó nem volna is, gyakrabban helyen nyereg szárnyáig való vízben egész napestig gázoltatni, veszékelni kényszerítették. Végre az erdőkön elesteledvén, és az eső is nyakukba szakadván, hogy éjszaka a vízbe ne kezdenének veszni, ugyancsak az árvízben meghálni kényszerítették vala; maguk a lovak hátairól ki egyik, ki másik makktermő fákra mászván fel, nagy-vizesen sikemlőnél fogva nyeregszárnyáig való vízben tartván egész virradtig«. 1658. maga II. György is panaszkodott az árvizek miatt járhatatlan »förtelmes« útra⁴⁾.

Valamivel jobb és biztosabb lehetett az az útvonal, mely a Kajáni-útból Jenőfelé ágazott ki s az a másik, mely Erdély felől Lippa és Arad irányában a Marost kísérte. Szekereken a sót is e két irányban szállították. De még a Maros mellékén sem lehetett valami kellemes az utazás, mert az útban álló sziklákat csak nagyjából törték le s egyengették el. Azért 1629. Bethlen Gábor fejedelem Solymosig vizen jött és csak ott ült kocsira, hogy Csúcsra jusson⁵⁾. A közlekedés szabadságát a sok mindenféle vám és harminczad gátolta; I. Rákóczy György 1646-ban azt sem ellenezte, hogy a törökök még Deszni hódolatlan vidékén is beszedjék a sajka- és a szekér-pénzt.

A Maroson különben egyre jártak-keltek a sószállító-hajók s Lippán külön parancsnoka volt a marosi hajóknak. Így 1590-ben *Elias* viselte a kapudán-tiszte⁶⁾. Különben a sószállításról szólva, már megemlékeztem a Marosnak, mint a közlekedés fő vonalának fontosságáról, mint arról is, hogy az 1699. évi karloviczi béke teljesen biztosítani ügyekezett a »császári« hajóknak szabadon való közlekedését⁷⁾.

¹⁾ *Szamosközy*, IV. 173. *L.R.* V. 127ab., XXI. 25ab., XXIV. 49b—50a. — ²⁾ *Tört. Tár*, XIII. (1867.) 114. — ³⁾ *Szalárdy*, *Síralmas Krón.* 128. — ⁴⁾ *Szilágyi*, *A két Rákóczy*, 569. — ⁵⁾ *U.-o.*, 145. — ⁶⁾ *Kammerer*, 380. — ⁷⁾ *II. k.* 260—1. I.